

Я. Ю. ВАКАЛЮК
НАЗВИ ПОСУДУ ТА ІНШОГО КУХОННОГО НАЧИННЯ
В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Лексико-семантична група слів на позначення назв посуду в українській мові формувалася протягом тривалого часу. Зміни й перетворення у цій групі лексики відбуваються як у літературній мові, так і в діалектах, зокрема говірках Прикарпаття. Взаємодія і взаємозалежність літературних і говіркових назв зумовлюються мовними і позамовними факторами.

Назви посуду — це група слів, у якій нові лексеми функціонують поряд із старими і навіть з архаїчними. Так виникають різні типи паралелізмів — лексико-семантичні, фонетичні і морфологічні.

На означення посуду в міському і сільському побуті переважно засвідчені загальноновживані літературні назви з певними фонетичними видозмінами: *вилка* (*виделка*), *ложка* (*лижка*, *лишка*), *тарілка* (*тиріл*, *таріл*) та ін. Певна частина найменувань виникла на діалектній основі. Тут чітко розрізняється декілька типів або принципів номінації:

1. *Слова, утворені від назв продуктів.* Літературним *сільниця*, *сільничка* «невеличка посудина для солі, яку подають до столу» (СУМ) у досліджуваних говорах відповідають лексеми: *сільнічка*, *солничка*, *солянка*, *солонка*. Літературне *сільничка* — зменшено-пестливе до *сільниця*; літературне *солянка* має декілька значень, одне з яких зберігається з наведеним вище значенням слова *сільничка*.

Літературним *цукорниця* «посуд для цукру, предмет чайного сервізу», *цукерничка* (зменшено-пестливе до *цукорниця*) в діалекті відповідають лексеми *цукірнічка*, *цукірничка*, які є результатом суфіксального способу творення від іменника *цукор*. В окремих говірках Прикарпаття поряд з лексемою *цукірнічка* зустрічається й лексема *сахарниця*, зафіксована в Словнику української мови як розмовний відповідник до слова *цукорниця*.

Від назв продуктів утворені також лексеми *хлібниця* (*хлебниці*), *чайник* та ін.

2. *Слова, утворені від назв матеріалів, з яких вони виготовлені.* Скляну посудину циліндричної форми без ручки, призначену для пиття чи зберігання рідини, у названих говірках називають *склепка*, *шкленка*, що відповідає літературному *склянка*. На означення даної реалії вживається ще власне діалектна лексема *пугар*, що, напевно, походить з пол. *puszar* «бокал». У «Лексиконі» П. Беринди (1627) варіант слова *погар* стоїть поряд із синонімами «*чаша*, *кубокъ*, *келихъ*, *деревяний ковшъ*». Рідко фіксується в досліджуваних говорах лексема *стакан*. В етимологічному словнику М. Фасмера слово *стакан* виводиться із *стокан*, *достоканъ*.

Мала скляна посудина для напоїв у говірках Прикарпаття має назви *килішок*, *кілішок*, *порційя*, *чарка*. Найуживанішою є лексема *килішок*, утворена як здрібніле від *келих*, що засвідчена ще в пам'ятках XVI-XVII ст.

Вимова слова *килішок*, *кілішок* пояснюється, очевидно, впливом польської мови, пор. пол. *kieliszek*. Лексема *порційя* власне діалектна, на що вказує і Словник української мови. Літературна назва *чарка* менш поширена в діалектах Прикарпаття.

Миска, виготовлена з дерева, в якій переважно товчуть часник, називається *дириуїенка*. Із значенням «дерев'яна тарілка» зафіксована в словнику Желехівського і в СУМі: *дерев'янка*, розм. «вигот. із дерева предмет».

3. *Назви посуду за формою, розміром та іншими ознаками предметів.* Посудину ємністю в один літр у діалектах називають *літпрука*. У СУМі фіксується лексема *літровка* з обмежувальними ремарками розм., фам.

Відповідниками до загальноновживаного *кухоль*, розмовного *кварта* «посудина, якою беруть з відра, щоб напиться» у говірках Прикарпаття виступають лексеми *кварта*, *горне* (*горнетко*), *кружка*. Найчастіше вживається лексема *горне* (*горнетко*). Лексема *кружка* використовується тут порівняно рідко.

До загальноновживаної лексеми *чашка* (на означення посудини, з якої п'ють чай, молоко),

що вживається у досліджуваних говірках рідко, відомий ще синонім *філіжанка*, співвідносний з польською назвою.

Отже, серед говіркових назв посуду трапляються іншомовні запозичення. Таким є полонізм *пательня* на позначення «неглибокого круглого посуду, в якому смажать їжу». Як діалектна назва фіксується це слово у Словнику української мови. Рідше вживається в говірках назва *сковорода*.

Посудину, в якій печуть м'ясо, у досліджуваних говірках називають *бляха*, *деко*, *бритванка*. Свою назву вона одержала від металічного листа, листового заліза, звичайно покритого оловом. У словнику М. Фасмера відзначено, що в східнослов'янські мови це слово потрапило з польської в XVII ст. Як діалектні назви *бляха*, *деко* зафіксовані в Словнику української мови. Діалектне *бритванка*, очевидно, запозичення з польської мови. Природно, що назви на позначення посуду та іншого кухонного начиння належать до найпродуктивніших лексичних елементів усіх слов'янських мов, зокрема української.